

УДК 780.616.432.087.1

**Ірина Бевська
(Тернопіль)**

ДО ПИТАННЯ ПРО ВПЛИВ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА КОМПОЗИТОРСЬКУ ТВОРЧІСТЬ (на прикладі творів для фортепіано Василя Безкоровайного)

У статті висвітлено вплив родинних зв'язків і культурного оточення В. Безкоровайного на його фортепіанну творчість, а також реконструйовано основні події творчого шляху композитора.

Ключові слова: регіональна музична культура, аматорська музика, Тернопільська філія Вищого музичного інституту ім. М. Лисенка, музика для фортепіано.

В статье освещено влияние родственных связей и культурного окружения В. Безкоровайного на его фортепианное творчество, а также реконструированы основные события жизненного и творческого пути композитора.

Ключевые слова: региональная музыкальная культура, любительская музыка, Тернопольская филия Высшего музыкального института им. Н. Лысенко, музыка для фортепиано.

An influence of family ties and cultural surroundings of V. Bezkorovainyi on his piano works is explained in the article. The main events of the composer creative way are also reconstructed.

Keywords: regional musical culture, amateur music, Ternopil branch of M. Lysenko Higher Musical Institute, music for piano.

Друга половина ХІХ – перша третина ХХ століття в історії музичної культури Західної України позначена інтенсивним розвитком музичного життя та рівнобіжними культуротворчими процесами. Зокрема, у Тернопільському воєводстві в той час з'явилися культурно-просвітницькі товариства («Просвіта», «Міщанське братство»), музичні інституції (хор «Тернопільський Боян», філія ВМІ ім. М. Лисенка в Тернополі), тематичні гуртки, проводилися диригентські й хорові конкурси, концерти, музичні академії та інші імпрези, ставилося чимало театральних вистав тощо.

Подібно до інших великих галицьких міст (як-то Станіслав, Стрий чи Дрогобич), до 1939 року Тернопіль жив багатим музичним життям, про що свідчать численні архівні документи та спогади очевидців. Щоправда, у цих матеріалах частіше фігурували вихідці з польських і єврейських родин. Однак українці також прагнули до активного мистецького життя, що своєю чергою потребувало відповідної музичної освіти. Ініціатором музично-просвітницького руху в Тернополі став відомий український громадсько-політичний діяч Олександр Барвінський (1847–1926), чиїми стараннями в місті було відкрито товариства «Просвіта», «Міщанське братство» та «Рідна школа», за допомогою яких українці могли задовольняти свої культурні потреби на рівні з поляками та євреями. Згодом до справи долучилися й інші сподвижники, зокрема композитор і диригент Василь Безкоровайний (1880–1966).

Творчості цього західноукраїнського композитора присвячено розвідки Л. Кияновської, С. Павлишин, О. Німилович, В. Грабовського. Усталений у них контекстуальний портрет композитора варто збагатити ще одним чинником, що суттєво вплинув на творчий процес цього автора. Ідеться про вплив родинного й культурного оточення на вибір жанрів фортепіанної музики, що була численно представлена в творчій спадщині композитора. Це явище частково ілюструє реконструкція основних віх його життєвого та творчого шляху.

Народився Василь Безкоровайний 12 січня 1880 року в Тернополі. Там само закінчив учительську семінарію, приватно брав уроки музики в місцевих музикантів. У спогадах «Дещо про музичне життя Тернополя» В. Безкоровайний згодом написав:

«Пам'ятаю, ще будучи малим хлопцем, ми з братом ходили вечором на прохід вулицями і часто чули співи молоді по домах. Співали тоді пісні “Над прутом у лузі”, “Чом так скрито”. Це були часи, коли наші композитори Воробкевич, Матюк, Копко, Нижанківський писали свої хоральні твори, які молодь залюбки виконувала» [10, с. 41]. Навчання було продовжено у Львові – у Політехнічній школі, на фізико-математичному факультеті Львівського університету та в консерваторії Галицького музичного товариства, де, окрім гри на фортепіано, майбутній композитор вивчав гармонію і контрапункт у професорів С. Невядомського й М. Солтиса.

У 1912 році, у віці 22 роки, В. Безкоровайний повернувся до Тернополя, де став учителем місцевої української гімназії. У 1918 році його обрали диригентом хору «Тернопільський Боян». Мережа хорових товариств «Боян», що з'явилися на межі ХІХ–ХХ ст., своєю структурою й діяльністю нагадувала тогочасні західноєвропейські філармонії та академії. «Бояни» надавали колосальну підтримку українським композиторам і музикантам. Їхні управи (а саме так називалося керівництво хорів) організовували концерти на честь Т. Шевченка, І. Франка, до Дня матері та Свята св. Миколая, проводили конкурси повітових хорів, видавали ноти й відкривали музичні школи. Шпальти українських газет рясніли повідомленнями про діяльність цих товариств у Галичині. Пік розквіту «Тернопільського Бояну» припав на час, коли його головним диригентом був В. Безкоровайний (кінець 1920-х – 1930-ті роки). У Тернопільському обласному краєзнавчому музеї збереглося чимало афіш, запрошень та інших тогочасних документів, що ілюструють його багатогранну диригентську, композиторську та організаторську діяльність.

Із загостренням у тогочасній Польщі національних відносин між поляками й українцями, В. Безкоровайного, як активного й прогресивного українського діяча, було переведено до Золочева. Лише через вісім років він зміг повернутися до Тернополя, а в 1944 році родина композитора, разом з театром В. Блавацького, емігрувала до Австрії. 27 жовтня 1946 року В. Безкоровайний організував там концерт українського церковного хору, на якому виступив диригентом. У програмі прозвучали твори Й. Баха, Й. Гайдна, Д. Бортнянського, а також його (В. Безкоровайного) «Отче наш» для мішаного хору *a cappella*.

У 1949 році Безкоровайні переїхали з Австрії до США, де осіли в містечку Баффало поблизу кордону з Канадою. У всі ті буремні роки великою підтримкою для композитора була його родина, а найперше – дружина Стефанія Стебницька, яка в 1919 році ще студенткою вчительської семінарії прийшла до нього вчитися гри на скрипці. Незважаючи на значну різницю у віці, це було щасливе подружжя. Їх об'єднала й суспільна та творча праця. Завдяки старанням дружини, збереглося чимало нотного матеріалу В. Безкоровайного, адже навіть їдучи в еміграцію, Стефанія у валізах везла ноти свого чоловіка.

Донька Неоніла (у заміжжі – Стецьків) і син Любомир залишили багато цікавих спогадів про свого батька. У культурно-мистецькій програмі радіостанції «Голос Америки» Неоніла згадувала: «Дідо мій мав гарний голос, співав у хорах. Сам вчився грати на фортепіано і скоро зорієнтувався, що в сина неабиякий музичний талант. Тато мав ще чотири сестри і одного брата. Всі вони були музикальні і оповідали мені, що батько ще дуже молодим зорганізував був оркестр і хор. Ставили такі музичні постановки, як “Чорноморці”, “Циганка Аза”, “Верховинці” та інші. Вистави відбувалися в дідовій stodолі, і дідо лише ходив і пильнував, щоб не було вогню. Все відбувалось при нафтових лампах. Але видно втішився винахідливості сина і сприяв його мистецьким замишуванням <...>. Мій тато грав на скрипці, віолончелі, контрабасі і цитрі та для всіх цих інструментів писав твори. Але найкраще грав на фортепіано. То ж хіба закінчу словами, що Василь Безкоровайний все життя кохався в музиці, творив її, любив свій народ, працював для нього. Згадати б тільки всі ці проби, заїдання, тренування, та і самі імпрези. А для мене це був прекрасний і люблячий батько та чудовий дідо для моїх дітей» [6].

У Баффало митець знову поринув у суспільно-просвітницьку роботу. Тривалий час В. Безкоровайний диригував хором Українського конгресового комітету Америки. Знаковою подією в тогочасному музичному житті стало виконання філармонічним оркестром його «Різдвяної увертюри». Своєю наполегливістю й завзяттям композитор дивував українців-емігрантів, які, розуміючи, що перед ними непересічна талановита людина, намагалися фіксувати спогади та враження від спілкування з ним. Музиколог О. Бризгун-Соколик у телефонній розмові для радіопроеграми «Українська музика на Заході» згадувала: «Я вчила гри на фортепіано в Торонто. Ми мали масу нот до диспозиції канадських видань, але не було взагалі нічого українського. І одного дня я побачила в “Свободі” оголошення, що можна дістати українські твори від Василя Безкоровайного з Баффало. Я одразу написала листа, і з того часу розпочалося наше знайомство. Діти його твори дуже полюбили, тому, що це були симпатично скомпоновані твори, базовані, у багатьох випадках, на українських народних піснях, і їм це було і знайоме, і рідне. Наступного, 1960, року, коли були 80-і уродини композитора, ми вирішили зробити авторський вечір його творів. Це була дуже добра нагода показати дітям живого композитора. В. Безкоровайний приїхав до нас з Баффало і на нашому музичному вечорі студенти зіграли біля 30-и його творів. В. Безкоровайний з усмішкою і терпеливістю це все вислухав. А на закінчення, як ми його попросили і самі не вірили, він вийшов на сцену та зіграв напам'ять кілька своїх творів, які з дітей ніхто не грав» [2].

У часопису «Свобода» О. Бризгун-Соколик вмістила допис з такими словами композитора: «Як на мій 82-ий рік, я тримаюся досить добре. В марті грав я на святі Шевченка, в Шкільній Авдиторії, фортепіанове сольо – мою композицію “Пісня без слів”, а недавно на концерті в честь Шевченка в Клайнгауз Мюзік Гол грав я супровід фортепіану до мелодеклямації “Тополя”, яку деклямувала моя донька Неоніля Стецьків – по англійськи. Поема “Poplar” американцям дуже подобалася» [2].

Композитор провадив надзвичайно активне творче життя. На його численні концерти, імпрези, творчі зустрічі радо відгукувалася тогочасна преса: «Дня 18 травня виступаю з моєю донькою Нілею Стецьків на концерті в Рочестері: вона виголосить мою мелодеклямацію “Скорбна Мати”, а я граю супровід фортепіановий... Тут, на Шевченківському концерті, акомпанював він [В. Безкоровайний. – І. Б.] усім виконавцям, на концерті в пам'ять Петлюри та Коновальця виконував свої власні фортепіанові твори, на іншому Шевченківському концерті грав в квартеті на чельо свій твір “Українські мелодії”» [3, с. 646].

Траплялися випадки, коли його фортепіанні композиції слугували акомпанементом до танців. Такий випадок описала О. Бризгун-Соколик: «Надзвичайно популярний твір був “Спомини з гір”. Перший раз я зустрілася з цим твором, читаючи статтю, і довідалася, що танцюристка Олена Кирдана в Інсбруці танцювала до “Спомини з гір” В. Безкоровайного оригінальний танок і там, в Австрії, мала великий успіх із цим твором. Пізніше кілька років, у Торонто, та сама танцюристка, Олена Кирдан, хотіла повторити цей твір і попросила мене закомпанувати. І так я особисто познайомилася зі “Споминами гір”. Це надзвичайно цікава річ, яка споживає мелодію гуцульських пісень-коломийок і дуже гарно скомпонована в цілому» [2].

Помер митець 5 березня 1966 року в Баффало.

Творчість В. Безкоровайного (а це близько 350 композицій) була інспірована різними життєвими обставинами. Так, культурно-просвітницька праця (проведення хороших конкурсів, робота в «Тернопільському Бояні», відкриття музичної школи) спонукала митця створювати вокально-хорові твори. Написання музики для фортепіано пов'язане з традиціями сімейного музикування, що було складовою частиною музичної культури Галичини. В еміграції композитор розвивав свої творчі ідеї та проекти. Окрім цього, підростаючі онуки надихали улюбленого дідуся творити музику, яку вони могли б з легкістю виконувати.

Аматорські (любительські, дилетантські) музичні композиції, що їх створював В. Безкоровайний, поповнили репертуар домашнього музикування, іноді звучали в

концертах, широко впроваджувалися в педагогічну практику. У розумінні терміна «дилетантська музика» поділяємо думку іншого українського музиколога-емігранта – В. Витвицького, означуючи цей термін як «середня музика» (за визначенням К. Дальгауза), що, на відміну від професійної з її високими жанрами (оперним чи симфонічним), могла б розвиватися і функціонувати в галицькому середовищі, повністю задовольняючи салонні потреби [9, с. 157]. Попри певну традиційність музично-виразових засобів, ця музика приваблює мелодичним багатством, органічністю перевтілення національних інтонаційних джерел, добрим володінням формою. Для неї характерні дохідливість та емоційна відкритість. Такі твори близькі й зрозумілі багатьом людям ¹.

Жанрово-стильова палітра фортепіанних творів найбільш репрезентативно демонструє творчі вподобання композитора, віяння часу та вимоги аудиторії.

Жанровий репертуар В. Безкоровайного представлено творами крупної форми (соната, сонатина, думка), поліфонічними формами (фуга), романтичними настроєвими мініатюрами (ноктюрн, пісня без слів, спомин), танцювально-побутовими композиціями (вальс, марш, козачок, аркан, тропак, коломийка, танго), обробками українських народних пісень (лірико-побутові, танцювальні, жартівливі, колядки, гагілки, коліскові тощо). Ці твори репрезентують дві групи. До першої входять оригінальні п'єси, у яких українські традиції поєднано з романтичними тенденціями західної музики. Другу групу становлять обробки українських пісень, в основі яких лежить та чи інша, як правило, добре відома народна пісня.

У всіх жанрових різновидах автор використовував різноманітні пласти народної творчості та побутової музичної культури. Істотний вплив на вибір жанрів фортепіанної музики мало їх подальше прикладне використання. Так, лірично-побутові пісні здебільшого стали основою фортепіанних творів, що звучали під час різноманітних святкувань української громади (День матері, Свято Миколая, Шевченківські роковини та ін.), а до Різдва й Великодня композитор виконав обробки відомих колядок і гагілок.

У фортепіанних композиціях яскраво проявилися національні орієнтири й романтично-сентиментальний світогляд автора. Їхніми характерними рисами є схильність до деталізування (мініатюри), безпосередність вислову, звернення до світу щоденних турбот, радощів і природи (на протигагу героїчним сюжетам митців-романтиків), істотний зв'язок з ужитковим мистецтвом.

Попри позірну доступність нотного матеріалу, композитор використовував у творах набір технічних завдань, що допомагали учням молодших і старших класів розвивати вправність гри на фортепіано. Це, зокрема, майстерність агогіки і фразування, оволодіння різними штрихами, реєстровими стрибками й акордовою та октавною технікою, позиційна гра, вироблення піаністичної координації тощо.

Можна критично оцінювати надбання композитора, вказуючи на брак драматичних зіткнень, подекуди просте гармонічне вирішення, однак його першочергова заслуга полягає в просвітницькій діяльності. Не шкодуючи ні сил, ні здоров'я, ні коштів В. Безкоровайний самовіддано працював, допомагаючи українцям здобувати професійну музичну освіту. Уся його праця була скерована ідеєю піднесення самооцінки співвітчизників у справі їхньої реалізації в суспільному житті.

¹ Турботами подружжя Неоніли та Євгена Стецьків композиторський доробок В. Безкоровайного влітку 2000 року було передано до України (зберігається в архіві Музею видатних діячів культури України). Тоді ж відбулася творча зустріч з ними в Меморіальному будинку-музеї М. Лисенка. На основі переданих матеріалів (інструментальні композиції, солоспіви, пісні) було зроблено перекладення для оркестру народних інструментів і підготовано «Український вечір на честь 120-річчя композитора Василя Безкоровайного», що з успіхом пройшов у Київському будинку вчителя 8 листопада 2000 року (Оркестр народних інструментів Національної радіокомпанії України; диригент – народний артист України С. Литвиненко, солісти – Н. Безкоровайна і В. Бокоч, вступне слово й ведуча програми – В. Кузик). – *Ред.*

1. *Безкоровайний В.* Червона шапочка (оперета-казка на 3 дії). Клавір / передм. автора. – Торонто ; Нью-Йорк : Об'єднання працівників дитячої літератури, 1969.
2. *Бризгун-Соколик О.* Василь Безкоровайний // Свобода. – 1983. – 3 серпня.
3. *Гайдукевич Я.* Вибрані листи з архіву Василя Безкоровайного // Тернопілля'97 : регіональний річник. – Тернопіль : Збруч, 1997. – С. 645–650.
4. Громадянин. – 1928. – 15 мая.
5. Діло. – 1931. – 15 липня.
6. Життєпис Василя Безкоровайного для радіостанції «Голос Америки» з уст його доньки Неоніли. 24 лютого 1992 р. – Тернопільський обласний краєзнавчий музей, фонд рідкісних документів, № 11040.
7. *Кияновська Л.* Стилєова еволюція галицької музичної культури ХІХ–ХХ ст. / Любов Кияновська. – Тернопіль : Астон, 2000. – 339 с.
8. *Медведик П.* Безкоровайний Василь Васильович // Енциклопедія Сучасної України. – Київ, 2003. – Т. 2. – С. 377.
9. *Осадця О.* Композиторська творчість Євгена Купчинського // Збірник праць Тернопільського міського осередку НТШ ім. Шевченка. – Тернопіль, 2008. – Т. 4 : Видатні постаті в українській культурі і науці. – С. 157–161.
10. Шляхами Золотого Поділля. Регіональний історично-мемуарний збірник : у 3 т. Т. 2 // Український архів. – Філадельфія, 1970. – Т. 21. – 282 с.

SUMMARY

The late XIXth – the first third of the XXth century in the history of Western Ukraine musical culture is marked with the intense development of musical life and parallel culture creation processes. Like other large Galician cities, Ternopil has its own art leaders, who have directed cultural development of the region. Particularly, the figure of Vasyl Bezkorovaynyi stands out in the cohort of musical teachers.

Vasyl Bezkorovaynyi was born on January 12, 1880 in Ternopil. Here he has finished the teacher's seminary. It is known he has simultaneously taken private lessons from local professional musicians. He has continued his studies in Lviv at two institutions simultaneously: Polytechnic School at the Faculty of Physics and Mathematics of Lviv University and the Galician Music Society Conservatory. In 1918 he has been constituted as a conductor of *Ternopil Boyan* choir. The family of Bezkorovaynyi has been forced to immigrate to the USA because of the political instability in the country. In Buffalo the composer has been lost in the social educational work. He has started to create the piano pieces of a various complexity owing to his grandchildren and students. V. Bezkorovaynyi died on March 5, 1966 in Buffalo.

V. Bezkorovaynyi works include about 350 compositions. They have been inspired with various life circumstances. The pieces for piano have enriched the repertoire of household music, been sometimes played on concerts and introduced widely in pedagogical practice. Bezkorovaynyi piano repertoire is represented with the works of the great form, polyphonic forms, romantic mood miniatures, dance-household compositions and Ukrainian folk songs adaptations. The author has used a variety of folk styles and household musical culture in all genre varieties. One can appreciate the composer acquisition critically, pointing out to the lack of dramatic conflicts and partly simple harmonious solution, etc. However educational activity is his first and foremost merit.

Keywords: regional musical culture, amateur music, Ternopil branch of M. Lysenko Higher Musical Institute, music for piano.